

PRIORITĂȚI BĂNĂȚENE ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ¹

Acad. Păun Ion Otiman
Președintele filialei Timișoara
a Academiei Române

Anul acesta sărbătorim **Ziua Culturii Naționale** marcată de două evenimente deosebit de importante pentru Academia Română, evenimente cărora le dedicăm festivitatea de azi, fiind cazul împlinirii unui secol și jumătate de la înființarea primei instituții academice a tuturor românilor, în aprilie 1866, iar pentru Filiala noastră apariția primului volum din vastul proiect inițiat de Institutul de Studii Banatice: **ENCICLOPEDIA BANATULUI - Literatura**.

Dealtfel, simpozionul de azi, dedicat **Zilei Culturii Naționale**, are ca temă: **Contribuții bănățene la spiritualitatea românească**. Am ales acest subiect stimulați atât de istoria atât de densă a fenomenului cultural bănățean, a "bănățenismului", după expresia folosită de C. Miu-Lerca într-un articol apărut în Revista Institutului Social Banat-Crișana (anul IV, nr. 22-23, 1938), cât și de ideea regionalismului cultural lansată de mari corifei ai culturii românești: Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Perpessicius ș.a. care susțineau, în perioada interbelică, fecundă din punct de vedere cultural, necesitatea **descentralizării culturii** în România reîntregită. În opinia argumentă a acestora, fiecare regiune (provincie) istorică trebuie să-și aducă aportul la formarea și dezvoltarea culturii naționale prin ceea ce numim azi procesul de **subsidiaritate culturală**. Dealtfel, susținătorii¹ regionalismului cultural, printre care bănățeanul Sever Bocu, în scrierile lor, afirmau "*iubindu-mi regiunea (Banatul n.n.), lucrez la întărirea ei! Prin asta întăresc neamul și patria.*"²

Privit din această perspectivă, regionalismul cultural, ca factor al dezvoltării culturale generale a țării, promovat intens în perioada interbelică de intelectualii bănățeni, nu a făcut altceva decât să reia marile idei ale oamenilor de cultură din Banat Alexandru și Andrei Mocioni, Vincențiu Babeș ș.a., despre nevoia de unitate a culturii naționale în perioada stăpânirii habsburgice și maghiare în Banat.

¹ Cuvânt inaugural rostit de *Ziua culturii naționale* la Filiala din Timișoara a Academiei Române

În cuvântarea de deschidere a Adunării Generale a Astei de la Oravița, din anul 1902, Alexandru Mocioni spunea: *”cultura este cel mai însemnat factor de putere al popoarelor în toate timpurile, între toate împrejurările. Sunt însă timpuri și împrejurări, când - precum o știm și noi - chestiunea culturalei poate să devină pentru un popor chiar o chestiune de viață. Astfel, lupta pentru cultură nu este altceva, decât lupta pentru existența națională.*

Firește, numai cultura adevărată are această putere conservatoare, iar cultura adevărată nu poate să fie alta, decât numai și numai cultura națională.

Dacă cultura poporului este - precum deja etimologia cuvântului ne-o îndigitează - cultivarea însușirilor intelectuale și morale ale unui popor, și dacă tocmai aceste însușiri sufletești în specifica lor sinteză psihică constituie caracterul național al aceluia popor, atunci e lucru învederat, că numai cultura națională este cultura adevărată.

Și precum caracterul național se manifestă în limba, în modul de gândire și simțire, în datinile și moravurile, în tradițiunile și idealurile naționale, în poezia și industria națională, în portul național și altele: așa și cultura națională are să îmbrățișeze întreaga viață națională, în toate manifestațiunile ei. Ea are să conserve, să cultive și unde e de trebuință să *nobiliteze toate elementele naționale ale vieții poporului. Ea are să desvolte conștiința națională, baza culturalei naționale; sentimentul religiozității, baza moralității; patriotismul, baza virtuților cetățenești; spiritul economic, baza prosperării materiale; simțul estetic, baza nobleței inimii, cu un cuvânt cultura națională are să deslege toate puterile rămase încătușate prin vicisitudinea timpurilor, are să deștepte toate puterile latente ale poporului, ca astfel să fie asigurată, în butul tuturor pericolelor amenințătoare, existența națională a poporului român din Ungaria.*

Vedem cât de măreață este ideea culturalei naționale și cât de mari și vitale sunt interesele legate de realizarea ei.

*Dar cât de măreață este ideea, atât de grea este realizarea ei. Este o operă grandioasă, ba putem zice, o operă gigantică, la care ne-am angajat. Aceasta, firește, nu poate fi opera unei singure generațiuni, dar este o operă demnă de stăruințele cele mai nobile ale generațiunilor, este o operă care pretinde dela fiecare generațiune încordarea și concentrarea tuturor puterilor sale. Și dacă undeva, apoi aici se potrivește pentru noi deviza: *viribus unitis*, căci dacă undeva, apoi aci în sânul Asociațiunii noastre ne este dată posibilitatea de a concentra toate puterile noastre.”³*

În astfel de coordonate, după părerea mea, trebuie să citim azi **contribuția Banatului la cultura și spiritualitatea românească** și, mai cu seamă, premierele culturale bănațene pe plan național, printre care amintim următoarele (fără a fi prezentate în ordinea cronologică, ci, mai degrabă, a importanței lor):

1)Prima enciclopedie românească⁴, coordonată de bănațeanul C. Diaconovici, nu apare, după cum ar fi fost firesc, în România (Vechiul Regat), ci la Sibiu,

între anii 1898-1904, în trei volume masive, în format alfabetic, în condiții grafice excelente (pentru acea vreme, dar și pentru azi), cu scopul mărturisit al autorului încă din prefață ”*să dea publicului cititor român o oglindă cât mai fidelă a stărilor poporului nostru în toate țările locuite de români și totodată să-l țină în (la) curent și cu progresul culturii omenеști*”. După acest început de secol, urmează o mai lungă tăcere în domeniul enciclopediilor, de circa un sfert de secol, până în anul 1929, când la Cluj, apare **Minerva – Enciclopedia română**⁵.

În perioada 1937-1943 apar două enciclopedii masive: Enciclopedia României, o enciclopedie funcțională, dar neterminată (4 volume -Statul și Economia- din 6 prevăzute, neapărute -Cultura și Personalități-), coordonator Dimitrie Gusti și Marea Enciclopedia Agricolă, cinci volume, coordonator C. Filipescu. După care urmează o și mai lungă tăcere.

2) ”**Banatul a dat literaturii române întâia traducere a Vechiului testament, primele opere lexicografice, întâia odă cultă, primele școli naționale și cel dintâi ziar.** (s.n.) *Din Caransebeș, din Lugoj și apoi din Timișoara pornesc încă din veacul al XVI-lea făclieri robiți de dorul trezirii la conștiință națională a poporului*”⁶.

3) Bănățeanul iluminist Paul Iorgovici, născut la Vărădia cărășană, scrie cu litere latine, pentru prima dată în literatura românească, o carte cu titlul **Observațiuni de limbă rumânească**⁷, pe care o publică la Budapesta, în anul 1799.

4) Nicolae Oțălea și Dimitrie Țichindeal, Țichindeal gură de aur, după frumoasa apreciere a lui Mihai Eminescu, sunt autorii primelor fabule în literatura românească ”*Fabule alese*”⁸ (tipărită în 1785) și respectiv ”*Filosoficești și politicești prin fabule prin fabule moralnice învățături acum întâia oară culese și într-acest chip pe limbă românească întocmite*”⁹ (tipărită la Buda în anul 1814).

5) Bănățeanul Constantin Diaconovici Loga, profesor la Arad la Înalta Școală pedagogică a națiunii valahe scrie și tipărește, tot la Buda, primele cărți de gramatică și ortografie românească: **Ortografia sau dreapta scriere, în anul 1818** și, în anul 1823, **Gramatica românească**¹⁰.

6) Prima revistă periodică ”**Biblioteca românească**”, cu apariție în toate provinciile locuite de români timp de 11 ani (1811-1823), este redactată de bănățeanul Damaschin Bojincă, împreună cu Z. Carcalechi¹¹, fiind, de fapt, modelul după care s-a inspirat Heliade Rădulescu în elaborarea planului bibliotecii universale.

Bazați, pe aceste priorități culturale de necontestat ale bănățenilor în cultura românească, scriitorii bănățeni au constituit Asociația Scriitorilor Români din Banat ”*Altarul cărții*” pentru promovarea scrierilor autorilor din această zonă a României, deoarece în opinia acestora ”*Bucureștiul, în domeniul slovei, face același lucru pe care îl face și în viața politică și economică: trăiește și prosperă din ceea ce dă provincia. Literaților bănățeni [le] sunt închise drumurile către editurile mari pe care le are Bucureștiul. Poetul, eseistul, romancierul bănățean*

este privit la București ca provincial stângaci, neobișnuit cu viața de "metropolă mare", dar "mediocritățile tuturor cafenelelor se bucură de cel mai larg sprijin". Pentru a contracara asemenea atitudini și a se impune în viața culturală și literară, scriitori bănățeni s-au organizat într-o asociație regională. Din această asociație făceau parte nume de prestigiu ale scrisului bănățean: C. Miu-Lerca, Virgil Birou, Petre Sfetca, Ioachim Miloia, Pavel Belu, Grigore Popiți, Traian Topliceanu, Anișoara Odeanu, Melentie Șora, Aurel Peteanu, Nicolae Țirioi, Aurel Cosma, Ion Stoia Udrea, Dorian Grozdan etc. Pe teritoriul Banatului funcționau și alte asociații regionale – Cercul Academic Bănățean, Asociația Învățătorilor Bănățeni, Cercul Juridic Bănățean etc. -, dar cea mai importantă asociație culturală regională a fost Regionala "Astra Bănățeană", care a coordonat timp de un deceniu mișcarea culturală din Banat. Regionalismul cultural, chiar dacă a reușit o mai bună promovare a specificului bănățean a fost departe de a rezolva nemulțumirile subiective și obiective ale bănățenilor"¹².

Nici azi, după opt decenii de la constituirea "Altarului cărții" bănățene, nu putem vorbi de o reală descentralizare culturală a României. De aceea, considerăm că, acum, unul dintre obiectivele cele mai importante ale societății noastre și, în primul rând, al culturii și spiritualității românești, alături de **finanțarea corespunzătoare**, îl constituie tocmai **reală descentralizare și continua promovare a culturilor regionale ca factori de coagulare a culturii naționale în integral ei**.

1 S. Clopoșel – *Organizarea culturală regională. Sensibilitate față de Astra transilvăneană*, 1936

2 S Bocu – *Regionalismul, forță naționalistă*, Rev. Vestul, 1930

3 T. Botiș - *Monografia familiei Mocioni*, Edit. Academiei Române, 2015, ediția a III- a, p.350-351

4 C. Diaconovich - *Enciclopedia română*, Edit. Krafft, Sibiu, 3 vol, 1898-1904

5 A. C. Pteancu - *Minerva – Enciclopedia română*, Edit. Minerva, Cluj, 1929

6 I. Mureșan - *Pentru începutul slovei bănățene*, Rev. Luceafărul, nr. 7-8/1938

7 Doina Măgărin - *Sunt lacrimae rerum*, Rev. Lecturn, nr. 3 (11), 2015

8 I.V. Boldureanu - *Cultura românească în Banat*, Edit. Helicon, Timișoara, 1994

9 Ibidem 7

10 Ibidem 7

11 Ibidem 7

12 D. Tomoni - *Societate, cultură și politică "Astra" în Banat (1896-1948)*, Edit. Învierea, Timișoara, 2009